

Avrupa'ya Giden Sefirlerin Sefaretnamelerinde Eğitim Kültür ve Sanata Dair Unsurlar

Ayşegül Altınova Şahin*

Giriş

Sefaretname, “Yabancı memleketlere gönderilmiş olan sefirlerin (elçilerin) İstanbul'dan hareketlerinden başlayarak gittikleri yerlerde gördükleri şeylerle görüştikleri devlet adamları, siyasi hadiseler ve yaptıkları işler hakkında tanzim ve takdim ettikleri raporlara verilen addır.”¹ İlk dönemlerden itibaren Osmanlı'da sefir yerine elçi² kelimesinin kullanılması yaygın olsa da kaleme aldıkları eserler hep sefaretname olarak adlandırılmıştır.³

Osmanlı Devleti başka ülkelere elçi göndermeye başlamadan önce, sınır devletleri ve eyaletleri, Eflak ve Boğdan Voyvodalıkları, Divan-ı Hümâyun tercümanı, Erdel krallığı, ticari amaçlarla Avrupa'da bulunan Osmanlı tüccarları, hatıratlar, coğrafya kitapları ve seyahatnameler gibi kaynaklar⁴ vasıtasıyla Avrupa hakkında malumat sahibi olabiliyordu. 1683 Viyana Bozgunundan sonra ise durum değişti ve Osmanlı dış siyasetinde diplomasi gitgide artmaya başladı. Bu değişimin bir tezâhürü sayılabilecek sefaretnameler de bir bakıma Osmanlı'nın dış dünyaya açılan penceresi oldu.

Batıyı tanımaya yönelik ilk ciddi girişimi, Sultan III. Ahmed zamanında sadrazam olan Damat İbrahim Paşa atmış ve önce 1721'de Viyana'ya bir elçilik heyeti, aynı tarihte Paris'e de Yirmisekiz Çelebi Mehmet Efendi'yi elçi olarak

* Öğr. Görevlisi Dr., Gazi Üniversitesi, Ankara/TÜRKİYE, aysegulaltinova@gmail.com ORCID: 0000-0002-9425-4540

1 Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, 3. Cilt, 1. Kısım, MEB Basımevi, 1971, s. 138.

2 “Elçi” kavramı hakkında tafsilatlı bilgi için bkz. Mehmet İpşirli, “Elçi”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Yıl: 1995, C 11, s. 3-15.

3 Kemal Beydilli, “Sefâretname”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Yıl: 2009, C 36, s. 289.

4 Osmanlı Devleti'nin yabancı devletler hakkında bilgi sahibi olurken başvurduğu kaynaklar hakkında bkz. Hasan Korkut, *Osmanlı Sefaretnâmeleri Hakkında Yapılan Araştırmalar*, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, C 1, S. 2, 2003, s. 492-493; III. Selim zamanında Osmanlı diplomasisi için ayrıca bkz. Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi (Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri (1789-1856))*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1994, C V, s. 9-11.

göndermiştir.⁵ Avrupa'yla başlayan diplomatik anlamdaki bu temaslar III. Selim Dönemi'nde ivme kazanmış ve onun zamanında ilk daimî elçilikler kurulmaya başlamıştır. Daimî elçilik kurulmadan önceki geçici elçiler, genellikle padişah cülûslarını bildirmek ya da muahede akdetmek için görevlendirilirdi. Oysa Avrupalılar buna karşılık Osmanlı Devleti'nde daimî sefirler bulunduruyor ve memleketlerinin menfaatlerini onlar vasıtasıyla koruyorlardı. III. Selim de tahta çıktığında ıslahatlarına başlamadan önce büyük çapta bir fikrî hazırlığa girişti ve işe Avrupa'ya sefir göndererek burayı daha iyi tanımakla başladı.⁶

1793 senesinde Londra'da açılan daimî elçiliğe Yusuf Ağâh Efendi atanmış⁷, ardından Paris, Viyana ve Berlin gibi şehirlerde daimî elçilikler açılmaya başlanmıştır. 1821'de kapatılıp 1834'te tekrar açılan bu elçilikler kesintisiz olarak günümüze kadar gelmiştir. Bu daimî elçilikler Osmanlı Devleti'nin batılılaşma sürecine başlıca üç şekilde yardım etmişlerdir. İlk olarak batıyı tanıyan devlet adamlarının yetişmesini sağlamıştır, ikinci olarak batıdan sivil ve askerî uzmanlar getirilmesine aracı olmuşlardır, üçüncü olarak ise batıya tahsil görmek için giden öğrencilerin işlerini düzenlemişlerdir.⁸ Genel bir kabul olarak söylemek de mümkündür ki, bu elçilikler ve bunun bir sonucu olarak yazılan sefaretnameler, Osmanlı'nın batıya açılan yüzü olmuştur ve zihniyetin değişip dönüşmesinde çok büyük rol oynamışlardır.

Bilhassa 18. yüzyıl, Osmanlı'nın Avrupa'yı ve Rusya'yı ustaca gözlemlediği bir dönemdir ve bu gözlem ve mukayese artık yazıya da dökülmeye başlamıştır. Zira şimdiye kadar sadece savaş ve ticaret sebebiyle karşılaşılan Avrupa daha dikkatli bir şekilde izlenmeye başlanmıştır. Nitekim 18. yüzyıl Osmanlı sefaretnameleri bugün Avrupa tarihçilerinin kendi toplumlarının o zaman dilimi içinde ele aldıkları kaynaklardan olmuştur ki⁹ başta Yirmisekiz Çelebi Mehmet Efendi'nin sefaretnamesi olmak üzere bazı sefaretnamelerin yabancı dillere çevrilmesi de¹⁰ bunun işaretidir. 1793 senesinde daimi elçiliklerin tesisine kadar Osmanlı elçilerinin

5 Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, TTK Yay., Ankara, 1998, s. 46-47;

6 Faik Reşit Unat, *Osmanlı Seafirleri ve Sefaretnameleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2008, s. 154-155; Necdet Hayta, Uğur Ünal, *Osmanlı Devleti'nde Yenileşme Hareketleri (XVII. Yüzyıl Başlarından Yıkılışa Kadar)*, Gazi Kitabevi, Ankara, 2003, s. 68-69; Pakalın, *age.*, s. 138.

7 Hayta, *age.*, s. 84.

8 Ercüment Kuran, "Müsbet Bilimlerin Türkiye'ye Girişi (1797-1839)", *VI. Türk Tarih Kongresi*, Ankara, 20-26 Ekim 1961, s. 489-490.

9 İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İletişim Yay., İstanbul, 2001, s. 15.

10 Pakalın, *age.*, s. 139.

kaleme aldığı sefâretnameler I. Mahmud'un cülûsunu tebliğ için Viyana'ya 1730 senesinde gönderilen Tavukçu Reis Mustafa Efendi'nin Sefâretnamesi hariç, genellikle seyahat ve sefâret günlüğü şeklindeki raporlardır. 1793'den sonraki sefâret raporları ise daha ziyade siyasi yazılardır.¹¹

18. yüzyılda Osmanlı-Avrupa arasında yaşanan yoğun diplomatik ilişkilerden ötürü sefaret görevleri de hızla artmış ve buna bağlı olarak Avrupa'ya ilişkin yazılan sefaretnâmelerde bir artış olmuştur. Bilinen kırk dokuz sefaretnâmenin büyük bir kısmı bu yüzyılda yazılmıştır ve bunların çoğu da Avrupa hakkındadır¹².

Sefaretnameler hakkında ilk kapsamlı çalışmayı yapmış olan Unat, sefaretnameleri hususi ve umumi olarak ikiye ayırır. Görevlerinin nasıl yapıldığını ve sonuçlarını içeren siyasi vesika mahiyetindeki sefaretnameler hususi olarak nitelendirilirken, gezip gördükleri yerlerin idari ve içtimai hayatı, askeriyesi, sanayisi, maarifi, kültürel durumu vs. hakkında bilgi verenleri ise umumi olarak adlandırır¹³. Yalçinkaya ise bu tasnife bir üçüncüsünü ekler ve her iki özelliği de bünyesinde taşıyan sefaretnameler¹⁴ diye bir sınıflandırma yapar.

Bu genel değerlendirme ışığında çalışmamızda, Avrupa'ya gönderilen sefaretnameleri, gittikleri ülkelere göre ele alacağız. Avusturya, Fransa, Prusya, Lehistan, İspanya, İsveç gibi ülkelere giden sefirlerin sefaretnameleri bu çalışmanın esas konusunu teşkil edecektir. Bu ülkeler arasında Fransa ve Avusturya ise en çok sefir gönderilen ülkeler olarak ön plana çıkmaktadır.

Fransa'ya Giden Sefirlerin Sefaretnameleri

Osmanlı Devleti'nin sefir gönderdiği kadim ülkelerin başında, Tanzimat Dönemi'nde tesirini iyiden iyiye hissettiren Fransa olmuştur. Mevcut bilgilerden Fransa'ya dair yedi tane sefaretname olduğu görülmektedir.

11 Şehdi Osman Efendi, *Rusya Sefâretnâmesi (1757-1758)*, haz. Türkân Polatçı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2011, s. 11.

12 Bu konuda genel olarak bkz. İpşirli, agm., s. 8 vd.; Korkut, agm., s. 493. Unat'ın eserinde sefaretname sayısı 41 olarak gösterilmiştir. Tabii çalışmanın tarihinin eski olması, ondan sonra yeni sefaretnamelerin ortaya çıkması bu durumu açıklar. Bizim bu çalışmamıza konu olan Avrupa'ya dair sefaretnamelerin sayısı ise 29'dur.

13 Umumi olan sefaretnamelere en iyi örnek 1787 yılında Fas Sultanı nezdine gönderilen Ahmet Azmi Efendi'nin *takrirî* gösterilebilecekken, umumi olan sefaretnamelere en iyi örnek ise Yirmisekiz Çelebi Mehmet Efendi'nin *Fransa Sefaretnamesi*'dir. Bkz. Unat, *age.*, s. 45.

14 Bu tasniflere örnekler için bkz. Mehmet Alaaddin Yalçinkaya, "Osmanlı Zihniyetindeki Değişimin Göstergesi Olarak Sefaretnamelerin Kaynak Değeri", *OTAM*, Ankara, 1996, S. 7, s. 325-326.

Fransa'ya dair yazılmış sefaretnameler içerisinde kuşkusuz en meşhur olanı, Fransa'ya giden ilk elçi Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi'nin kaleme aldığı *Fransa Sefaretnamesi*'dir. 1720 senesinde Paris'e elçi olarak gittiğinde yaşının elli civarında olduğu tahmin edilen Paşa, burada görkemli bir şekilde karşılanmış ve saraydaki muhteşem törende o sırada 12 yaşında olan kral XV. Louis'e, Sultan III. Ahmed'in namesini sunmuştur. Damat İbrahim Paşa'nın desteğiyle bu göreve getirilen Çelebi Mehmed'e, Paris'e gitmeden önce verilen talimatnamede yer alan "*hizmet-i siyâsiyyesinin haricinde Fransa'nın vesâit-i umrân ve maârifine dahi layıkıyla kesb-i utlâ ederek kabül-i tatbik olanların takrir etmesi*"¹⁵ ifadesinden de anlaşılacağı üzere vazifesinin sadece siyasi olmadığı anlaşılmaktadır. Siyasî vazifesinin yanı sıra Fransa'nın refah vasıtaları ve eğitimi hakkında bilgi sahibi olup, uygulanması mümkün olanların bildirilmesi kendisinden istenmiştir. Bu talimatnameye rağmen sefaretnamede Fransa'daki eğitime dair herhangi bir bilgiye yer verilmemiştir.

Yirmisekiz Çelebi Mehmet Efendi'nin Fransa'ya bakışını çok iyi tasvir eden Tanpınar şöyle der: "*Ahmed III'ün sefiri Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi 1721 de gittiği Paris'i, Evliya Çelebi'nin Viyana'yn seyrettiği gibi Kanunî asrının şanlı hâtıraları arasından ve bir serhat mücahidinin mağrur gözüyle görmez. O, XVIII. asır Paris'ine Karlofça'nın ve Pasarofça'nın millî şuurda açtığı hazin gediklerden ve devlet işlerinde pişmiş zeki bir memurun tecrübesiyle bakar*".¹⁶ Nitekim bu sefaretname, Osmanlı Devleti'nin yenileşme tarihi açısından mühim bir noktayı teşkil edecek ve bundan sonra ülkede bir Fransa modası ortaya çıkacaktır.

Bu sefaretnamede kültürel anlamda dikkat çeken rasathane, opera, matbaa, kadınların konumu gibi birtakım unsurlar vardır. XIV. Louis için büyük âlim Cassini'nin yaptırdığı rasathane sefaretnamenin 14. bölümünde tafsilatlı bir şekilde yer almıştır. Üç katlı koca kâgir bir kulenin her katında yıldız gözetleme aletlerinin dolu olduğu birçok oda vardır. Mekanikle ilgili aletler, hilali gözetleme aletleri, suları yukarı çekmek için icat edilmiş aletler, görülmemiş ilim aletleri, çok sayıda astronomi ve geometri aletleri ve demir kürsüler üzerinde küreler vardı. Ay ve güneş tutulmasını seyretmek için icat edilmiş bir alet de vardı.¹⁷ Burada gördükleri karşısında; "*Vâkıa ol kadar acayip ve garâyip şeyler seyr olunmuşdur ki, bir azîm hâzîne ile cem'i müyesser değildir*"¹⁸ diyerek şaşkınlık ve hayranlığını dile getirmekten çekinmez.

15 Zeki Arıkan, "Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, 2013, C 43, s. 551.

16 Ahmet Hamdi Tanpınar, *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Çağlayan Kitabevi, İstanbul, 1988, s. 43-44.

17 Abdullah Uçman, *Fransa Sefaretnamesi-Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2017, s. 129-132, 237-243.

18 Uçman, *Fransa Sefaretnamesi*, s. 239.

Bu ve buna benzer ifadelerinden o dönemde Paris'te rasathane konusunda oldukça ileri gidildiği, Osmanlı ülkesinde ise bu konuda kayda değer bir durum olmadığı anlaşılmaktadır.

Sefaretnamedeki dikkat çekici unsurlardan biri de opera hakkındadır. Fransız devlet erkânı ve halk açısından operanın önemine dikkat çeken elçi, sadece Paris şehrine mahsus, adına opera denilen bir oyun çeşidi olduğunu, burada çok tuhaf sanat ve hüneler sergilendiğini ve büyük bir kalabalık tarafından seyredildiğini ifade eder. Trabzanları, sütunları, duvarları ve tavanları altınla süslenmiş gösterişli bir opera binasında kralın oturduğu yere götürülen sefir, burada yüzden fazla saz çeşidi olduğunu, opera seyretmeye gelen kadınların ipekli kumaşlara ve mücevherlere gark olmuş olduğunu, opera perdesinin açılmasını, yirmi kadar peri çehreli kızın dans etmelerini, operadaki hikâyeyi¹⁹ son derece etkili bir şekilde tasvir eder.

Fransa'da kadınlara verilen değer ve gösterilen itibarın erkeklere gösterilenden çok daha fazla olduğu, kadınlar ne isterlerse yapıldığı, istedikleri yerlere rahatça girip çıktıkları, onlara kimsenin bir şey demediği bu sefaretnamede yer alan dikkat çekici kültürel unsurlardan biridir. Bu konuda Mehmed Çelebi, "*Fransa kadınların cennetidir, çünkü kadınlar hiç zahmet ve güçlük çekmezler; her türlü arzu ve istekleri derhal yerine getirilir!*"²⁰ diyerek de kadınların toplum içindeki konumunu çarpıcı bir şekilde ifade eder.

Osmanlı Devleti'nin batılılaşma sürecindeki en önemli gelişmelerinden biri olan matbaanın ülkemizde, bu gezi dönüşü, Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi'nin oğlu Said Çelebi ile İbrahim Müteferrika tarafından kurulmuş olduğunu düşünecek olursak bu seyahatin Batı dünyası ile temasa başlamış olan Osmanlı Devleti'ndeki zihniyet değişimini çok güzel ortaya koyduğu kolayca anlaşılabilir.²¹ Zaten Lale Devri olarak adlandırılan dönemin bu sefaretnameden sonra olması da bu gezinin tesirine ayrı bir delildir.²² Yine bu seyahat sonucu Paris'ten getirilen Versailles Sarayı ve başka birkaç köşk ve bahçe planları örnek alınarak Kâğıthane'de Sâdâbad mevkiinde çeşitli köşk, sahil saray, bahçe ve çağlayanlar yapılarak mimari alanında da bir batılılaşma hareketi başlamış olur.²³

19 Uçman, *Fransa Sefaretnamesi*, s. 91, 205-207.

20 Uçman, *Fransa Sefaretnamesi*, s. 47.

21 Uçman, *Fransa Sefaretnamesi*, s. 16.

22 Yalçınkaya, agm., s. 322.

23 Uçman, *Fransa Sefaretnamesi*, s. 18.

Bu sefaretnameden neredeyse seksen sene sonra Fransa hakkında yazılmış olan diğer bir sefaretname ise III. Selim zamanında Paris'e elçi olarak atanan Morali Seyyid Ali Efendi'nin²⁴ yazdığı *Fransa Sefaretnamesi*'dir. Bu sefaretnamede 1797 senesinde Paris'e gidiş, padişah ve sadrazamın mektuplarının Directuoire idaresi başkanına verilmesi, çeşitli merasimler, gece eğlenceleri, gezdiği saraylar, rasathaneler, fabrikalardan bahseder.²⁵ Burada Ali Efendi'nin en dikkatini çeken unsurlardan biri rasathane olur ve bu konudaki hayretini gizleyemez. Ay ve yıldızların güneşin etrafında döndüğüne dair kanıtlar getirdiklerini, Copernic'in icadı teleskoplar sayesinde dünyanın güneş etrafında dönmesi üzerine kurulu bir saat ayarı yaptıklarını söyler. Bu saat meselesini İslamî vasat ezan saati ile uyuşmayacağını düşündüğünden olsa gerek bunun batıl mezheplerin uydurdıkları yorumunu yapar.²⁶ Avrupa'nın meşhur müneccimbaşı olan Lalande'in daveti üzerine rasathaneye giden elçi burada teleskopla gökyüzünü seyrederek Üç ayaklı Teleskop adlı dürbünle aya bakıp, ayın içinde dağlara ve sahralara benzeyen hayâlat gördüğünü söyler. Başka bir gün yine rasathaneye gelen sefir bir başka rasathaneye daha gider ve burada çarklarla mekanik olarak hareket ettirilen büyük dürbünler görür.²⁷

1802 senesinde Osmanlı Devleti ile Fransa arasında bir barış antlaşması yapmak için murahhas olarak gönderilen Mehmed Saîd Gâlib Efendi²⁸ de giderken gördüğü yerleri ve yaşadığı olayları anlatan bir sefaretname kaleme almıştır. Unat, metnin eksik olduğunu ve tamamının ele geçirilemediğini söyler.²⁹

1806 senesinde III. Selim tarafından Napolyon'a elçi olarak gönderilen Seyyid

24 İlk daimi Paris sefiri olan bu kişi, sefaret sırasında Fransa dış işleri bakanı Talleyrad tarafından kasıtlı bir şekilde yanlış bilgilendirilerek Fransa'nın Mısır'a çıkarma yapmayacağına dair İstanbul'a raporlar sunarken Napolyon'un Mısır'a çıkarma yapmasıyla kendisi hakkında III. Selim'in "vay eşşek herif" dediği zattır. Bu siyasi olaylar hakkında bkz. Kemal Beydilli, "Seyyid Ali Efendi", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C 37, s. 45-46; Elçinin Tulon hazırlıklarının İngiltere'nin istilası için olduğuna dair yazıları hakkında bkz. Karal, *age.*, s. 29.

25 Unat, *age.*, s. 181; Osman Nihat Bişgin, *Seyyid Ali Efendi'nin Fransa Sefareti (1797-1802)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2016, s. 18.

26 Korkut, *age.*, s. 135-136.

27 Korkut, *age.*, s. 136.

28 1798 yılından beri iki devlet arasında hukukî olarak devam eden savaş hali, 25 Haziran 1802'de Paris'te imzalanan antlaşma ile son buldu. Bkz. Orhan Fuad Köprülü, "Galib Paşa, Mehmed Said", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Yıl: 1996, C 13, s. 330.

29 Unat, *age.*, s. 181-183.

Mehmed Emîn Vahid Efendi'nin kaleme aldığı sefaretnamede³⁰ Vahid Efendi önce Polonya (Lehistan) sonra Paris'e gidişini anlatır.³¹ Yolda Viyana'dan geçen elçi, burayı hayranlıkla anlatır. Burada büyük bir kütüphane, cephane, otopsi salonu (anatomi dersi görülen yer), tıp okulu, asker kışlaları, komedyalar (tiyatro) ile eski yapı bir kral sarayı olduğunu söyler.³² Viyana'daki kütüphaneyi detaylı bir şekilde tasvir eden sefirin bu kütüphaneden etkilendiği anlaşılıyor. Büyük bir salonu olan bu kütüphanenin her tarafı kitaplarla dolu dört odası olup içinde 300.000 cilt kitap vardır. Bu kitapların içinde Bağdat taraflarında yazılmış üç adet Kur'an ve bir adet Kaside-i Bürde de vardır. IV. Mehmed'e kadar tüm Osmanlı padişahlarının da resimleri bu kütüphanede mevcuttur. Yine burada yaprak üzerine yazılı eski bir astronomi kitabı (taliyat) ve astronomi ile ilgili bazı garip araç ve gereçler mevcuttur.³³

Sefaretnamelerde eğitim kurumları hakkında nadir yer alan bilgilerden biri Vahid Efendi tarafından Viyana hakkında verilmiştir. Buradaki Tıp Okulu'ndan eserinde bahseder. Otopsi Salonu ve Tıp Okulu, üç katlı büyük bir bina olup içinde hasta ve doktor yerleri, öğretmen ve öğrenci odaları vardır. Buradaki mulajlar (bir şeyin balmumu veya alçı ile kalıbını çıkarmak) Avrupa'da eşi bulunmayacak şekildeydi. Üzerleri camlı sandıkların içine insan şeklinde balmumu dökülmüş mulajlar konmuştur. Bunlar üzerinde çalışan doktorlar çeşitli hastalıkları birer birer ortaya çıkarırlar. Yine burada cenin, dölyatağı, çocuk ve doğuma ait haller bütün açıklığıyla çizilmiş ve bir ceninin doğuncaya kadar anne karnında geçirdiği safhalar, aldığı şekiller detaylı bir şekilde ortaya konmuştur. Sefir hayranlıkla müşahade ettiği bu durumları Allah'ın kudretine bir işaret sayarak şu beyti söyler: "O'nun tek olduğunu gösteren / Herşeyde bir işaret vardır." Tüm bu gördükleri karşısında Viyana'da eğitim gören doktorların tıpta ne kadar üstün olduklarını, bu okulda verilen eğitime bağlar ve bunun herkes tarafından da kabul edildiğini vurgular.³⁴

Yolda gördüğü şehirlerden bir diğeri olan Varşova hakkında da bilgiler veren sefir, burada pek çok üniversite, okul, kilise, hastane, silah fabrikası ve depoları, bir kütüphane, zahire anbarları, asker kışalaları, mükellef konaklar ve tiyatroların

30 Bu sefaretname hakkında bir değerlendirme için bkz. Azmi Süslü, "Sefaretnâme de Seyyid Mehmed Emin Vâhid Efendi", *Bellelen*, 1996, C L, S. 196, s. 127-167.

31 Yavuz Ercan, "Seyyid Mehmed Emin Vahid Efendi'nin Fransa Sefaretnamesi", *OTAM*, Ankara, 1991, S. 2, s. 74-125; Unat, *age.*, s. 201.

32 Ercan, *agm.*, s. 90.

33 Ercan, *agm.*, s. 91.

34 Ercan, *agm.*, s. 92.

olduğunu anlatır. Varşova'daki kütüphaneden 200.000 kitap çıkarılıp eski Rus çaricesi Katerina zamanında Petersburg'a götürüldüğünü halkın üzüntüyle anlattığını da söyler.³⁵ Sefirin Varşova'da gördükleri arasında dikkatini çeken unsurlardan biri de “balo” olmuştur. Çoğunlukla zengin evlerinde düzenlenen balolarda kadın ve erkeklerin çift olarak birlikte dans ettiklerini ve davetlilere bazen yemek bazen kahve, dondurma veya çay ikram edildiğini söyler.³⁶

Avrupalı kadınlar hakkında da ilginç bilgiler verir sefir, gece yemeklerinde ve bazı büyük ziyafetlerde kadınlar kalabalık olduğu zaman sofraya kadınların oturduğunu, erkeklerin ayakta durup karılarının ellerine baktıklarını, eğer kadınlar insaf ederse onlara birkaç lokma verdiklerini söyler. Yine Varşova halkının edebiyata ve dinî bilimlere düşkün olduğu, aristokrat kesimin çocuklarına varıncaya kadar saz söz bilmeyenin az bulunduğu, güzel ve kafiyeli sözlerle birbirlerini övüp yerebildikleri,³⁷ sefirin gözlemleri arasındadır.

SeyyidAbdurrahimMuhibEfendi, 30 Mart 1806'da, Napolyon'un imparatorluğunu tasdik etmek verilen talimatları yerine getirmek maksadıyla Paris'e olağanüstü elçi olarak tayin edilmiş ve 24 Aralık 1811 tarihinde İstanbul'a dönmüştür.³⁸ Osmanlı Devleti'nin Morali Seyyid Ali ve Mehmed Said Efendilerden sonra “büyükçeliklik” rütbesi ve “nişancılık” pâyesiyile Fransa'ya gönderdiği üçüncü ikamet elçisi olan Seyyid Abdurrahim Muhib Efendi'nin Paris'teki görevi yaklaşık altı yıl sürmüştür.³⁹

Sefir, bu memuriyeti neticesinde iki ayrı sefaretname yazar. Bunlardan ilki, altı yıl süre ile kaldığı Fransa'da eline geçen resmî işlemlere dair evrakı bir araya topladığı *Büyük Sefaretname*”, diğeri ise elçinin Fransa'ya gidiş ve gelişini ve Fransa'nın o dönemdeki durumunu tasvir eden *Küçük Sefaretname*'sidir⁴⁰ ki bizim çalışma konumuzu ilgilendiren de bu ikincisidir. Muhib Efendi'nin, kendisinden önce Avrupa'ya giden sefirlerin sefaretnamelerini okuyarak yola çıktığı anlaşılıyor. Fakat kendisine seksen sene önce yazılan Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi'nin

35 Ercan, *age.*, s. 98.

36 Ercan, *age.*, s. 99.

37 Ercan, *age.*, s. 99.

38 Bekir Günay, *Paris'te Bir Osmanlı Sefiri – SeyyidAbdurrahimMuhib Efendi'nin Paris Sefirliği ve Büyük Sefaretnamesi-*, Kitabevi Yay., İstanbul, 2009, s. 21.

39 İbrahim Küreli, “Abdurrahim Muhib Efendi'nin Paris Risâlesi”, *İlmî Araştırmalar*, 5, İstanbul, 1997, s. 177; Nihat Karaer, “Abdurrahim Muhib Efendi'nin Paris Büyükelçiliği (1806-1811) ve Döneminde Osmanlı-Fransız Diploması İlişkileri”, *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi (OTAM)*, S. 30, Ankara, 2011, s. 1-26.

40 Unat, *age.*, s. 184.

sefaretnamesini seçerek sık sık onunla mukayese eder. Muhtemelen seksen sene içindeki farkları ortaya koymak adına bu sefaretnameyi seçmiştir.⁴¹ Muhib Efendi, sefaretnamesinde Fransa'nın okullarından ve öğrencilerinden de bahseder. Fransa'nın çeşitli yerlerindeki basım evlerini⁴² gezmiş, fizik ve kimya ilimlerinin çok gelişmiş olduğunu gözlemlemiştir. Yine, Paris'te büyük bir teleskop ve birçok kütüphane olduğunu da eserinde anlatır.⁴³ Kadınların Fransa toplumundaki yerine de Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi gibi dikkat çeker ve şu yorumda bulunur: “*Taife-i nisvana itibar ve ikramları tasavvur mertebelerinden efzân ve bunların dahi telef ve israfatı daire-i ta'birden bîrûn arz ve namusdan müberaa vü muarra-i süfihat olub muhafaza-i arz ve mü'ebbed olanları nadirdir.*”⁴⁴ Avrupa'nın o zaman ki durumunu anlamak için bir Türk aydını gözüyle tasvir edilmesi bakımından Ahmed Muhib Efendi'nin *Küçük Sefaretnamesi* son derece önemlidir.⁴⁵

1838 ilkbaharında Paris Sefareti Serkâtipliğine tayin olunan Seyyid Mustafa Sami Efendi (Paşa) de eski tarzda yazılmış sefaretnamelerin sonuncusu sayılabilecek *Avrupa Risalesi* isminde bir eser kaleme almıştır. Bu eserde önemli sayılabilecek bilgilere yer verilememekte, oldukça yüzeysel görüşler yer almaktadır.⁴⁶ Dolayısıyla eğitim, kültür ve sanata dair de bilgi bulunmamaktadır.

Paris Büyükelçisi olan Mustafa Reşit Paşa, 25 Ekim 1845'de Hariciye Nazırlığına tayin edilip İstanbul'a çağrılınca yerine Sefaretin başkâtibi Abdürrezzak Bâhir Efendi maslahatgüzar olarak görevlendirilir. Bu görevdeyken yazdığı *Risâle-i Sağîre*'de ekonomik konuların yanı sıra kültüre dair konulara da yer verdiği, yayımlar, kütüphaneler, resim, müzik, tiyatrodan bahsettiği anlaşılmaktadır. Fakat bu eserin yazmalarına ulaşamamıştır.⁴⁷

Avusturya'ya Giden Sefirlerin Sefaretnameleri

Osmanlı Devleti'nde hakkında en çok sefaretname yazılan ülke Avusturya olmuştur. Bunlardan bir kısmı tam olarak sefaretname kıstaslarına uymasa da Avusturya

41 Günay, *age.*, s. 29.

42 İstanbul'a döndükten sonra çeşitli görevlere getirilmiştir. Bunlardan biri de Tab'hane Nazırlığı'dır. Bunda matbaaya olan ilgisinin etkisi olmakla Avrupa'daki gözlemlerinin etkisinin olduğunu söylemek de mümkündür.

43 Unat, *age.*, s. 185-186.

44 Küreli, *age.*, s. 195.

45 Unat, *age.*, s. 186.

46 Unat, *age.*, s. 214-215.

47 Unat, *age.*, s. 216-217.

hakkında bilgi içeren raporlardır. Toplam on adet olan bu sefaretnameler aşağıda ele alınacaktır:

Osmanlı Devleti'nde sefaretname türüne örnek olabilecek ilk eserin XV. yüzyıl ortalarında Fatih Sultan Mehmed zamanında Avusturya'ya gönderilen Hacı Zağanos Paşa'nın kaleme aldığı sefaret raporu olduğu anlaşılmaktadır. Nemçe Kralı nezdine sefaretle gönderilen bu zat Budin'e, oradan da Viyana'ya gidip kralla görüşmüştür.⁴⁸ Bundan sonraki devirlerde Hidayet imzalı iki tarihsiz vesikanın ise Kanuni Sultan Süleyman zamanına rastladığı anlaşılmaktadır. Bu vesikalar her ne kadar o dönemin Osmanlı – Avusturya ilişkilerini aydınlatacak mahiyette dahi olsa bugün anladığımız sefaretname kıstaslarına uyduğu söylenemez.⁴⁹

Sefaretname olarak kabul edilecek takrirlerden ilki 1655 yılında Viyana'ya sefir olarak görevlendirilen Kara Mehmet Paşa'nın sefaret takriridir. Bu sefaretnamede yolda uğranılan yerler, yapılan merasimler hakkında bilgiler verilir, Avusturya'da gördükleri hürmet ve ikramdan bahsedilmektedir. İmparator Leopold I'in huzuruna kabulünden ve aylarca kaldığı Viyana'da zamanı nasıl geçirdiklerinden aldıkları hediyelere kadar bilgiler yer almaktadır. Bu sefaretnameyi önemli kılan husus ise elçi maiyeti arasında bulunan Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi'nde ayrıntılı bir şekilde yer alan şehrin kale ve istihkâmlarına dair malumattır ki bu bilgiler 1683 Viyana muhasarasında Kara Mustafa Paşa ordusu için faydalı olmuştur.⁵⁰ Fakat Kara Mehmet Paşa, Viyana'da dokuz ay kalmasına rağmen sefaretnamesinde Avusturya'nın eğitim hayatına sosyal ve kültürel hayatına dair bir bilgi aktarmayıp sadece diplomatik ilişkiler hususunda bilgi vermiştir. Bunda o dönemde iki ülkenin ilişkilerinin durumu etkili olmakla beraber sefirin daha önce bostancı odabaşısı olarak görev yapması sebebiyle algısının askeriye üzerinde yoğunlaşmasıyla ilgisi olsa gerektir.⁵¹ Nitekim sefirlerin ilgi alanlarının ve eğitimlerinin, gittikleri ülkedeki gözlemlerinde ve sefaretnamelerinde yer verdikleri konularda etkili olduğu muhakkaktır.

Viyana'ya gönderilen bir diğer sefir ise Zülfikâr Paşa'dır.⁵² Onun, görevini gerçekleştirdiği zaman, 1683 Viyana Bozgunu ve 1699 Karlofça Antlaşması

48 Unat, *age*, s. 43; Yalçınkaya, *agm.*, s. 324-325.

49 Unat, *age*, s. 44.

50 Unat, *age*, s. 48.

51 Korkut, *agm.*, s. 495.

52 Sultan IV. Mehmed'in tahttan indirilip yerine kardeşi II. Süleyman'ın tahta geçmesini müteakip, padişahın cülûsunu bildirmek üzere 1688 senesinde Rumeli Beylerbeyliği payesi ve Paşa unvanıyla Avusturya elçisi olarak tayin edilir. Bkz. Mustafa Güler, *Zülfikâr Paşa'nın Viyana Sefâreti ve Esâreti*, Çamlıca Yay., İstanbul, 2008, s. XXIII, XXIV; Unat, *age.*, s. 50.

arasında, Avusturya ile olan ilişkilerin son derece olumsuz olduğu bir döneme denk gelmektedir. Nitekim Zülfikâr Paşa bu olumsuzluğu son derece derinden hissetmiş, Avusturyalılar Osmanlı'ya karşı kazandıkları zaferin sarhoşluğuyla Osmanlı elçisine Belgrad'ı ele geçirmeleri dolayısıyla yaptıkları şenliğe davet edip, ona izlettirmek istemişlerdir. Osmanlı'ya bu kadar keder veren bir durumun şenliğinin yapılması Paşa'nın gücüne gitmiş ve bu teklifi reddetmiştir.⁵³ Daha sonra kendileri için verilen ziyafete katılmışlar ve bu davete giderken Avusturya ordusunun durumunu yakından gözlemlemiş ve notlar almıştır. Bu gözlemleri sonucunda Avusturya ordusunun aslında hiç de Osmanlı'nın zannettiği kadar güçlü olmadığına işaret eden bir rapor hazırlamıştır.⁵⁴ Paşa, o kadar olumsuz şartlar altında görevini yerine getirmeye çalışmıştır ki, imparator ile yaklaşık dört ay görüştürülmemiş, daha sonra da Osmanlı topraklarına gönderilmek üzere Komron adasına gönderilen heyet burada sekiz ay adeta hapis hayatı yaşamıştır.⁵⁵ Görüldüğü üzere bu denli sıkıntılı bir atmosferde elçilik görevini yerine getirmeye çalışan Zülfikâr Paşa, dört seneye yakın Avusturya'da görev yapmasına rağmen hiçbir şekilde halk ile temas etmesini sağlayacak bir ortama sahip olmamış, yaşadıkları bir nevi esaret hayatı sebebiyle de Avusturya'nın sosyo-kültürel yapısına dair herhangi bir bilgiye raporunda yer vermemiştir. Dolayısıyla bu sefaretname Avusturya'nın askeri yapısı hakkında tafsilatlı bilgilere yer vermesine rağmen, eğitim ve kültür hayatına dair bilgiler içermemektedir.

Avusturya'ya giden sefaretname sahibi bir diğer sefir ise Seyfullah Efendi'dir. Baltacı Mehmed Paşa tarafından Viyana'ya 1711 tarihinde gönderilen Seyfullah Efendi'nin kaleme aldığı eser her ne kadar sefaretname olarak adlandırılabilir de esasen bildiğimiz anlamda bir sefaretname değildir. Yolda gördüğü ülkeler ve gittiği ülke hakkında çok az malumat verip yaptığı görüşmeleri tafsilatlı bir şekilde anlatması sebebiyle sefaretname ve mükaleme zaptı arası bir hüviyeti olan bu eserde⁵⁶ Viyana'daki maarife dair herhangi bir bilgiye yer verilmediği görülmektedir.

Pasarofça Antlaşması'nın imzalanmasından sonra karşılıklı olarak iki devletin birbirlerine sefir göndermeyi taahhüt etmelerinin bir sonucu olarak İbrahim

53 Unat, *age.*, s. 50-51; Güler, *age.*, s. XXV, 6-7.

54 Güler, *age.*, s. XXV.

55 Güler, *age.*, s. XXXVII, XXX.

56 İsmail E. Erünsal, *Seyfullah Ağa'nın Viyana Elçiliği ve Sefaretnamesi*, XIII. Türk Tarih Kongresi, (Ankara, 4-8 Ekim 1999), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2002, (Ayrı basım), s. 334; Faik Reşit Unat'ın eserinde bu sefaretnameden bahsedilmemiştir.

Paşa 1719 senesinde Viyana'ya sefir olarak atanmıştır.⁵⁷ Onun kaleme aldığı sefaretnamede daha çok giderken ve gelirken takip edilen seyahat güzergâhı, yollar, krala getirilen hediyelerin takdimi, Beç (Viyana) kalesinin dışındaki mahallelerin durumu, sekiz dokuz katlı binaların oluşu, meyve bahçeleri⁵⁸ gibi gözlemlere yer verilmiştir. Edebî ve tarihi kıymeti pek fazla olmayan⁵⁹ bu sefaretnamede eğitim ve kültür hayatına dair bilgilere pek rastlanmaz.

1730'da Patrona Halil İsyanı ile Lale Devri son bulup III. Ahmed tahttan indirilip I. Mahmud'un tahta çıkmasını müteakip mütat olduğu üzere yeni hükümdarın tahta çıkışını tebliğ için Viyana'ya Mustafa Efendi sefir olarak görevlendirilmiştir. Tavukçu reis olarak isimlendirilen Mustafa Efendi, Viyana'ya şimdiye kadar giden elçilerin kaleme aldıklarından şekil ve mahiyet olarak çok farklı olarak *Istılâh-ı Nemçe* adıyla bir sefaretname kaleme almıştır. Sefaretnamenin büyük kısmı V. Karl devrinden başlayarak Avusturya, İspanya ve İtalya veraset savaşlarından bahsetmektedir.⁶⁰ Bunun dışında Mustafa Efendi, Felemenk'teki Leiden şehri hakkında malûmat verirken buradaki akademyadan bahsetmektedir. Bunun yanı sıra eserinde Planetoryum (Gökevi)'u anlatır.⁶¹ Bunlar o dönem Avusturya'sında bilime dair ipuçları verdiği gibi Mustafa Efendi'nin de bilgi düzeyi ve bakış açısını göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Sultan I. Mahmud Dönemi'nde 1748 senesinde de Hattî Mustafa Efendi Viyana'ya sefir olarak gönderilmiştir. Sefaretname, yolculuğa çıkmadan önce yapılan merasimler, kral ve kraliçe için hazırlanan hediyelerin ve nâme-i hümayunların teslimi gibi rutin işlerin anlatımıyla başlar. İstanbul'dan çıktıktan sonra yol güzergâhından bahseder. Belgrad'da komşu devlet Avusturya'nın resmî temsilcileri tarafından karşılanması ve heyete yol boyu refakat etmeleri anlatılır. Elçilik heyeti Erekte, konaktan ayrılırken Avusturya askerlerinin silahlarını meçlerinden ayırarak yalın kılıç selamlarından sinirlenip, bu konuda istediği şekilde uygulamayı yaptırarak Osmanlı'nın diplomatik onurunu nasıl koruduğunu da tafsilatlı bir şekilde anlatır.⁶² Bu sefaretnamede Mustafa Hattî Bey Viyana'da

57 İbrahim Paşa'nın tahsili ve memuriyeti hakkında bkz. Hüner Tuncer, "Viyana Sefaretnamesi (1131 H. 1719 M.) (Elçi: İbrahim Paşa)", *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni*, 1984, C 4, S. 2, s. 99-100.

58 Tuncer, agm., s. 103-104; Unat, *age.*, s. 52.

59 Unat, *age.*, s. 53.

60 Unat, *age.*, s. 65-67.

61 Unat, *age.*, s. 67.

62 Sefaretnamenin tam metni için bkz. Ali İbrahim Savaş, *Mustafa Hattî Efendi Viyana Sefaretnâmesi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1999; Ayrıca bkz. Ali İbrahim Savaş, "Mustafa Hattî

bulunduğu süre boyunca kendisine ikramda kusur edilmediğinden bahsederken o dönem Avusturya'sının kültürel yönü hakkında bize ipucu verecek operadan da bahseder. Hattî Efendi, davet edildikleri opera ile ilgili olarak söylediği "... kendülere mahsus libâs-ı zer-endûd-ı gûnâ-gûn ile gâh raks-kûnân izhâr-ı sanâyi-i **acibe** ve gâh pây-gûyân ibrâz-ı efâ'il-i **garibe** eyledüklerini ..." ⁶³ ifadelerinden şaşkınlığını ve operayla daha önce karşılaşmamış olduğunu ortaya koymaktadır. Yine bu esnada kendilerine ikram edilen dondurmayı da ilk kez gördükleri, "... birkaç tabak şekerleme ve eşribe-i mütevevî'a (çeşitli içkiler) ve 'tondurma' ta'bir eyledükleri hulviyyât (tatlılar)..." ⁶⁴ ifadelerinden anlaşılmaktadır.

Hattî Efendi'nin dikkatini çeken unsurlardan biri de rasathane olmuştur. Münecimhaneye davet edilen elçi, "bazı sanâyi'-i acibe ve âsâr-ı garibelerini temâşâ etdirmek için tenbîh-i çasarî ile bizi müneccim-hânelerine da'vet eylediler" diyerek burada gördüğü ilginç aletleri teferruatlı bir şekilde anlatır. ⁶⁵ Burada kendisine o sırada moda olan bazı statik elektrik tecrübeleri de gösterilir. ⁶⁶ Kültürel hayata dair opera, yeme içme, rasathane gibi unsurlara yer verilmesine rağmen sefaretnamede eğitim sistemine ya da okullara dair herhangi bir bilgi yer almamaktadır.

1757 tarihinde Avusturya'ya sefaret görevi ile giden Ahmed Resmî Efendi de, bu görevi esnasında yaşadıklarını ve deneyimlerini *Viyana Sefaretnamesi* ⁶⁷ adlı eserinde toplamıştır. Ahmed Resmî Efendi ⁶⁸, III. Osman'ın ölümünün ardından III. Mustafa'nın tahta çıkışını bildirmek üzere Mart 1757'de vardığı Viyana'da, Avusturya'nın Prusya ile olan savaşla meşgul olmaları sebebiyle imparator ve imparatoriçeyi ancak Haziran ortalarında görüp getirdiği nameleri sunmuştur. ⁶⁹

Efendi'nin Viyana Sefaret Raporu Üzerine", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Yıl: 1991, C 6, S. 1, s. 241-260; Unat, *age.*, s. 94.

63 Savaş, *age.*, s. 35.

64 Savaş, *age.*, s. 36.

65 Savaş, *age.*, s. 37.

66 Unat, *age.*, s. 96.

67 Daha sonra da Berlin'e sefir olarak görevlendirecek olan Ahmet Resmî Efendi, bu iki görevinden sonra iki sefaretname kaleme almıştır. Bu sefaretnamelerin sadeleştirilmiş olarak yazılmış bir örneği için bkz. Bedriye Atsız, *Ahmet Resmî Efendi'nin Viyana ve Berlin Sefaretnameleri*, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, 1980.

68 Bir devlet adamı olarak Ahmed Resmî Efendi'nin biyografisi için bkz. Virginia Aksan, *Savaşta ve Barışta Bir Osmanlı Devlet Adamı Ahmed Resmî Efendi (1700-1783)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1997.

69 Unat, *age.*, s. 102-104; Sefirin üç ay süren yolculuğu ve resmi belgelerin Maria Theresa ile kocası I. Franz'a sunulduğu sefaretnamenin ilk bölümünde yer almıştır. Viyana'ya varış tarihi Mart 1758 olarak geçmektedir. Bkz. Aksan, *age.*, s. 53-54, 56.

Ahmed Resmî Efendi'nin Viyana'ya gittiği sene, 1756-1763 arasındaki Yedi Yıl Savaşları olduğu için şehirle ilgili bilgileri de savaşın tesirinde olmuştur. Kaleme aldığı Viyana Sefaretnamesi'nde şehrin kalelerinden, evlerin kâgir yapılarından, Tuna nehrinden, şehrin nüfusundan, pahalılığın ve mesire yerlerinden bahseder.⁷⁰ Bunların yanı sıra kültürel unsurlara da değindiğini görürüz. Örneğin buradaki eğlence ve opera elçinin dikkatini çeken unsurlardan olmuştur. Gündüz mesire yerlerinde eğlendiklerini, geceleri de opera oyunlarına gittiklerinden bahseden elçi, kendisi için yabancı bir kavram olan tiyatroyu “*Hayal-hâne*” olarak tanımlar. Viyanalıların balmumları ile aydınlatılan salonlarda sabahlara kadar sohbet etmelerinden, geceleri birbirlerinin evlerindeki davetlere katılmalarından söz eden Resmî Efendi Avrupa'da gördüğü eğlencelerin gecelere kadar sürmesine vurgu yapar.⁷¹ Zenginlerin öğle saatlerine kadar uyuyup öğle vakti yemeğe oturduklarını ve ikindiye kadar da sofradan kalkmadıklarını; sonra da arabalarına binip tiyatrolara gittiklerini komedi ve opera izlediklerini anlatır. Tiyatrodan çıktıktan sonra ellerinde mumlar birbirlerini ziyaret ettiklerini, birlikte yine akşam yemeği yiyip sabahlara kadar birbirlerinin evlerinde oturduklarını ya da beraberce sokaklarda gezdikleri⁷² yine onun gözlemleridir. Böylelikle yeme içmenin onlar için nasıl bir eğlenceye dönüştüğünü vurgulamaktaydı.

Avusturya hakkındaki son sefaretname, Ebubekir Ratip Efendi'nin *Nemçe Sefaretnamesi*'dir.⁷³ 1791-1792 yılları arasında Avusturya elçiliği görevinde bulunan Ebubekir Ratip Efendi'nin altı takririnin yanı sıra asıl büyük layiha olan ve *Ebubekir Ratip Efendi Sefaretnamesi*⁷⁴ adıyla anılan sefaretnamesini padişaha sunmuştur.

70 Bu konuda öz bir değerlendirme için bkz. Hasan Korkut, *Osmanlı Elçileri Gözyiyle Avrupa*, Gökkuşbu Yay., İstanbul, 2007, s. 191.

71 Korkut, *age.*, s. 164; Atsız, *age.*, s. 33.

72 Aksan, *age.*, s. 65-66; Korkut, *age.*, s. 174

73 1791 senesinde Avusturya ile imzalanan Zıştovi Antlaşması ile iki ülke arasındaki savaş sona erince genç sultan III. Selim, bu devlet ile olan ilişkilerini geliştirmek için bir elçi göndermeye karar verir. Şehzadeliginden beri yakinen tanıdığı, Fransa kralı XVI. Louis ile yazışmalarının müsveddelerini yazan o tarihte amedcilik hizmetinde bulunan Ebubekir Ratip Efendi'yi bu iş için uygun gören sultan, onu Avusturya'ya elçi olarak memur eder. Ratip Efendi'nin III. Selim'in mektuplarını nasıl yazdığı ve yazı örnekleri için bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, “Selim III'ün Velihaat İken Lüü VI ile Muhabereleri”, *Belleten*, 1938, S. 5-6, C II, s. 196-197; Ayrıca bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, “Tosyalı Ebübekir Râtib Efendi”, *Belleten*, C XXXIX, S. 153, Ankara, 1975, s. 51, 55; Cahit Bilim, “Ebubekir Ratip Efendi, Nemçe Sefaretnamesi”, *Belleten*, Ankara, 1990, S. 209, C 54, s. 262-263.

74 Faik Reşit Unat'ın eserini ortaya koyarken bu sefaretname hakkında “henüz neşredilmemiş” ifadesine yer verdiğini görüyoruz. Bundan sonra bu değerli sefaretname günümüz Türkçesiyle Abdullah Uçman tarafından yayımlanmıştır. Sefaretnamenin orijinal metni, transkripsiyonu

Bu layiha pek çok bakımdan dikkate değer olmakla beraber yer yer padişaha bulunduğu tavsiyelerle III. Selim Dönemi'ndeki ıslahat çabaları bakımından da büyük öneme sahiptir.⁷⁵ Nitekim Karal, bu konuyu ele aldığı makalesinde Nizam-ı Cedid ıslahatının yani geniş ölçüdeki ilk batılılaşma hareketinde rol oynamış olan kişi olarak Ratip Efendi'yi göstermektedir. O, sultanın siyasi düşüncelerinin gelişmesinde, diplomatik usullere alışmasında ve ıslahat fikirlerinin olgunlaşmasında bir müşavir rolü oynamıştır.⁷⁶

Sultan III. Selim'in ıslahatlara girişmeden önce istediği layihalar malumdur. Oysa sultan bu layihalardan pek de bir şey çıkmayacağını biliyordu çünkü layiha yazacaklardan hiçbiri Avrupa'yı görmüş, kurumlarını incelemiş değildi. Avusturya ile barış imzalanır imzalanmaz Ratip Efendi'yi bu ülkeye elçi olarak göndermesi de bu yüzdendi. Avusturya'da 227 gün kalan Ratip Efendi 500 sayfalık bir layiha ile döndü ki, III. Selim Dönemi ıslahatlarının onun İstanbul'a dönmesinin ardından başlaması da bu layihanın ve Ratip Efendi'nin ıslahatlar üzerindeki tesirinin bir göstergesidir.⁷⁷

Ebubekir Ratip Efendi'nin padişaha sunduğu raporda, sefreti sırasında gezdiği yerlerin yanı sıra, Avusturya'nın eğitim, maliye ve askerî kurumları hakkında edindiği bilgilere dair değerlendirmeler yer almaktadır.⁷⁸ Sefaretinde ilk olarak yolculuğundan bahseden sefir, 22 Aralık tarihinde Sibin şehrine gelir. Geldiği ilk Nemçe şehri olması ve Erdel'in merkezi olması sebebiyle buradan hayli uzun bahseder. Sibin'de güzel binalar, okullar, bir akademi, işyerleri ve kütüphane vardır.⁷⁹ Burada bir emekli yaşlı bir generalin kütüphanesini ziyaret eden sefir saray içindeki bu kütüphanede Voltaire, Rousseau, Montesquieu ve Reinhold gibi yazarların kitapları hakkında oradaki görevlilerle konuşur. Ratip Efendi, burada bulunan Hâfız-ı Şirâzî ve Şeyh Sa'dî'nin *Divân* ve *Gülîstân*'ından bazı hikâyeler, gazeller vs. okuyunca oradakilerin hepsi hayran olurlar. Nitekim tüm bunlar

ve hakkındaki değerlendirmeler için bkz. Abdullah Uçman, *Ebubekir Râtib Efendi'nin Nemçe Sefâretnamesi*, Kitabevi Yay., İstanbul, 2012.

75 Unat, *age.*, s. 158-162.

76 Enver Ziya Karal, "Ebu Bekir Ratub Efendi'nin 'Nizam-ı Cedit' Islahatında Rolü", *V. Türk Tarih Kongresi*, Ankara, 12-17 Nisan 1956, Kongreye sunulan tebliğler (Ankara, 1960), s. 347- 349.

77 Ratip Efendi'nin ıslahatlara hangi açılardan tesir ettiği hakkında bkz. Karal, "Ebu Bekir Râtib Efendi'nin...", s. 355.

78 Uçman, *Nemçe Sefaretnamesi*, s. XXIII,

79 Bilim, *Ebubekir Ratub Efendi*, s. 265.

oradaki gazetelerde yayımlanır.⁸⁰ Yine bu sarayda birkaç yüz parça portrenin olduğunu söyleyen sefir bir resim sergisini gezmiş ve üç dört tanesini beğenip seçmesi kendisinden istenmiştir. Buradaki resimlerin çok ünlü resamlara ait olduğu anlaşılmaktadır.⁸¹ Görüldüğü gibi Ratip Efendi'nin Avusturya topraklarına girdiği ilk anda karşılaştığı ilk kültürel unsurlar kütüphane ve resim olmuştur. Sibin'e vardıklarında da baloya davet edilmişlerdir. Balo hakkında; *“Balo dedikleri bir cem’iyettir ki, ona mahsus mahal olmakla ricâl ü nisvân ve kibâr ü beğzâdegânından anda cem’ olup, bir merd ile bir bir zen el ele verip raksân olurlar....”*⁸²

Prusya’ya Giden Sefirlerin Sefaretnameleri

Prusya'nın Osmanlı Devleti'ndeki konumu diğerlerinden biraz daha farklıdır. Sefirlerin bu ülkeye ilişkin gözlemlerinde II. Friedrich'in (1740-1786) rolü vardır. II. Friedrich'in hem askerî hem de idarî alanlardaki yeni düzenlemeleri, bu ülkeye elçi olarak giden Ahmed Resmî ve Ahmed Azmî Efendilerin gözlemlerinde önemle ele alınmıştır.⁸³

Daha önce 1758'de Viyana'ya sefir olarak gönderilen Ahmed Resmî Efendi, III. Mustafa'nın Berlin'e göndereceği isim olur ve 1763 senesinde bu kez de Berlin'e elçi olarak gönderilir. Giden bu heyetin içinde, sonraki yıllarda bu kez sefir olarak aynı seyahati yapacak olan kayınbiraderi Ahmed Azmi Efendi de vardı.⁸⁴ Bu sefaretnamede siyasî ve askerî konuların dışında, Berlin halkının fağfura (porselene) çok meraklı olduğunu, hatta evlerinde sırf porselenleri sergilemek için özel odaları olduğu anlatılır. Sanki bir bahçede gezinircesine bu odalarda gezindiklerini, eskiden bu porselenleri Hindistan'dan getirttiklerini, fakat Saksonya porselenleri çıktıktan sonra ona büyük bir düşkünlük göstermeye başladıkları anlatılır.⁸⁵

Ahmed Resmî Efendi'nin Sefaretnamesi'nde dikkat çeken unsurlardan biri de Avrupa'ya giden elçilerin şaşkınlıkla karşıladıkları sahne sanatlarına dairdir. Osmanlı'da karşılığı olmayan Batı tiyatrosu için kullanılan *Hayalhane* tabirine sefaretnamede yer verilir. *Komedi* denilen hayalhaneye birçok defa davet edilen

80 Uçman, *Nemçe Sefâretnamesi*, s. 14-15.

81 Sefaretnamede adı geçen ünlü ressam “Vidokoy Dörefi”dir. Fakat Uçman, bu isimde birini tespit edemediklerini, bu kişinin İtalyan ressam Leonardo da Vinci olmasının muhtemel olduğunu, sefirin bu ismi ilk kez duyduğu için yanlış yazmış olabileceğini ifade eder. Bkz. Uçman, *Nemçe Sefâretnamesi*, s. 15; Bilim, *Ebubekir Râtib Efendi*, s. 265-266.

82 Balo ve balodaki dansın detayları için bkz. Uçman, *Nemçe Sefâretnâmesi*, s. 18-20.

83 Korkut, agm., s. 495.

84 Aksan, *age.*, s. 75.

85 Aksan, *age.*, s. 86; Atsız, *age.*, s. 58.

elçi, kendisi için özel bir sofada (loca) bu gösterileri izlemiştir. Kral ve kralın dostlarının da bulunduğu, üç dört saat süren bu gösterilerde dansçı kızlarla aktörlerin çöpçatanlık hikâyeleri anlattığı ve aralarda müzik çalınıp neşe dolu şarkılar söylendiği anlatılır. Osmanlı kültürüne yabancı unsurlardan bir diğeri olan *redoute* (maskeli balo)dan da şaşkınlıkla bahsettiğini görüyoruz. Burada kadın erkek karmakarışık olduğunu, birbirlerini tanımamak için yüzlerini maskeyle kapattıklarını, her türlü sahiplenme ve kıskançlığın bir kenara itildiği, kol kola girip canlarının çektiği yere gittiklerini anlatır.⁸⁶

Prusya'ya ve Friedrich'e dair dikkat çeken hususlardan biri de savaşta yaralanan ve sakat kalan gazilerin çocuklarıyla ailelerinin bakımı ve eğitimi için açılmış olan yurtlardır. Generallerin ve soyluların çocukları kendileri için hazırlanmış özel yerlerde 14 yaşına kadar eğitilip, okuma yazma öğretiliyor ve bir savaşçı gibi yetiştiriliyorlardı.⁸⁷ Bunun dışında halkın genel eğitimine dair bilgi vermemektedir.

Ahmed Resmî Efendi, hem Viyana hem Prusya sefirlikleri gibi iki önemli görevden sonra Avrupa'yı oldukça yakından tanımış ve Avrupa'yı hayretle izleyen bir Osmanlı'dan ziyade, karşılaştığı ilginçliklere eğlenerek keyifle bakan biri izlenimi vermiştir.

Eniştesi Ahmed Resmî Efendi'nin maiyetinde Berlin'e giden Ahmed Azmi Efendi'de, 1790-1792 yılları arasında elçilik vazifesiyle Prusya'ya gönderilir. Sefaretnamesinde diğerleri gibi yolculuğa çıktıktan, geçtiği yollarda gördüğü şehirler, kabul töreni gibi unsurlara yer verir.⁸⁸ Kendisini eğlendirmek için davet ettikleri şehir ve saray balolarında, opera ve tiyatrolarda, yazın da şehir içinde ve dışındaki bahçelerde vakit geçirdiğini söyler.⁸⁹

III. Selim Dönemi'nde Berlin'e gönderilen Giritli Ali Aziz Efendi⁹⁰, 1797'deki bu görevinden sonra *Prusya Sefaretnâmesi* adlı bir eser kaleme almıştır. Çok kısa olan bu sefaretnamede diplomatik merasim ve padişahın mektubunun teslimi ile ilgili yaşananları⁹¹ anlatan Aziz Efendi, burada dikkatini çeken komedyayı çengi oyunu olarak tanımlamıştır.⁹²

86 Aksan, *age.*, s. 92; Atsız, *age.*, s. 67-68.

87 Aksan, *age.*, s. 96; Atsız, *age.*, s. 72.

88 Unat, *age.*, s. 149-151.

89 Unat, *age.*, s. 151-152.

90 Daha çok *Muhayyelât* adlı eseri ile tanınan Giritli Aziz Efendi'nin hayatı hakkında bkz. Orhan Okay, "Aziz Ali Efendi", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 1991, C 4, s. 333-334.

91 Korkut, *age.*, s. 43.

92 Korkut, *age.*, s. 167.

İngiltere'ye Giden Sefirlerin Sefaretnameleri

Osmanlı Devleti'nin Avusturya ve Rusya ile savaş halinde olduğu, Fransa'da ihtilal başladığı bir esnada tahta çıkan III. Selim, 1791'de Zıştovi, 1792'de Yaş Antlaşmalarını imzalayınca memlekette bir barış ve huzur havası esmeye başladı ve genç padişah dikkatini Avrupa'ya yöneltti. Öncelikle yakın ilişkiler içinde bulunduğu Fransa'ya sefir göndermeyi düşünse de Fransa'daki ihtilal sebebiyle siyasi ortamın uygun olmadığını gördü ve daha uygun durumdaki İngiltere'ye ilk daimi elçiyi göndermeye karar verildi. İşte bu amaçla İngiltere'ye o sıralarda kırk yaşlarında olan Yusuf Ağâh Efendi 1793 senesinde “büyük elçi” rütbesiyle görevlendirildi.⁹³

Muhtemelen Yusuf Ağâh Efendi'nin “*Havadisname-i İngiltere*” adlı eseri, o sırada sadrazam olan İzzed Mehmed Paşa'nın maiyetindekilerden biri tarafından kaleme alınmış olmalıdır. Zira bu eser bir sefaretname görünümünde değildir. Daha çok bazı konulara dair bir takım kayıtları ve vesikaları içermektedir. Büyük ihtimalle sadrazam, elçinin mühim raporları ve kendi hükümetinin elçiye gönderdiği önemli raporları toplayarak elçilik faaliyetlerini daha iyi takip etmeye çalışmış ve daha sonra açılacak olan yeni daimi elçilikler için de iyi bir örnek teşkil etmesi düşünülmüştür.⁹⁴ Yusuf Ağâh Efendi, Londra'da üç seneyi aşkın bir süre kalmasına rağmen siyasi içeriği ve tuttuğu kayıtlara yer verdiği sefaretnamesinde Avrupa'nın kültür hayatına dair bilgilere yer vermemiştir.

Yusuf Ağâh Efendi'nin sır kâtibi olarak, onunla birlikte üç yıl boyunca İngiltere'de görev yapan Mahmud Raif Efendi de, o zamana kadar alışlagelmiş tarzın dışında yabancı bir dilde, Fransızca bir eser kaleme almıştır. “*Journal du Voyage de Mahmoud Raif Effendi en Engleterre, écrit par luy meme (1793-1796)*” adlı bu eserde Londra'ya gidişi ve İngiltere'de kaldığı sırada gördüklerini ve yaşadıklarını anlatır. Üç bölümden oluşan bu eserin ikinci bölümünde İngiliz müesseseleri hakkında bilgiler verir. Eserinden, Mahmud Raif Efendi'nin batı kültürünü benimsemiş bir zihniyete sahip olduğu anlaşılmaktadır.⁹⁵

1832 senesinde Mısır meselesi Osmanlı Devletini tehdit eder bir hal alınca İngiltere'nin yardımını sağlamak amacıyla II. Mahmud tarafından Londra'ya

93 Ercümen Kuran, *Avrupa'da Osmanlı İkamet Elçiliklerinin Kuruluşu ve İlk Elçilerin Siyasi Faaliyetleri (1793-1821)*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1968, s. 13-15; Unat, *age.*, s. 168.

94 Yalçınkaya, *agm.*, s. 329; Sefaretnamedeki birtakım kayıtlar için bkz. Unat, *age.*, s. 170-178.

95 Kemal Beydilli, “Mahmud Raif Efendi”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 2003, C 27, s. 382-383; Unat, *age.*, s. 178-179.

elçi olarak Mehmed Namık Paşa görevlendirilir.⁹⁶ Çeşitli tarihlerde Sadrazama, Serasker Paşa'ya ve Reisülküttap Efendi'ye takrirler yazmış, yabancı devlet adamlarının gönderdiği yazıları ve Viyana, Paris ve Londra'da devlet adamları ile yaptığı görüşmeleri kapsayan “*Londra Sefaretnâmesi*” kaleme almıştır. Özellikle İngiltere'nin gelişmiş durumunu eserinde gözler önüne serer.⁹⁷

Lehistan'a Giden Sefirlerin Sefaretnameleri

Osmanlı Devleti'nin 18. Yüzyılda sefir gönderdiği ülkelerden biri de Lehistan (Polonya) olmuştur. İlk olarak Sultan I. Mahmud'un cülûsunu Lehistan'a tebliğ etmek için görevlendirilen Mehmet Efendi'nin bir sefaretnamesi bulunmakla birlikte eser hakkında bilgiye rastlanmamaktadır.⁹⁸

Sultan I. Mahmud'un ölümünün ardından III. Osman'ın tahta çıkışını haber vermek için Lehistan'a Zıştovili Hacı Ali Ağa⁹⁹ görevlendirilmiştir. Yolculukla birlikte 7-8 ay süren görevin ardından kaleme aldığı sefaretnamenin diğerlerinden en büyük farkı manzum olmasıdır. 350 beyitten oluşan bu eser, XVIII. yüzyılda yazılmış Lehistan sefaretnameleri arasında en ayrıntılı bilgi içerendir.¹⁰⁰ Sefaretnamede eğitim kurumlarına dair herhangi bir bilgiye rastlanmamakla birlikte Lehistan'ın sosyal hayatına, kadınların toplum içindeki konumlarına dair bilgiler yer almaktadır. Sefir, insanların çok fazla içki içmelerini, “*bu cumhurun kimi serhoş ve kimi divâne-meşrebdür*” ifadeleriyle eleştirir.¹⁰¹ Lehistan kadınlarının alımlı ve çekici olmadığı, fakat her işte ön planda oldukları, her kesimden Leh kadınlarının çenberli fıstanı olan elbiseler giydikleri, beyaz tenli, orta incelikte olup cazibeden ve letafetten yoksun oldukları sefaretnamede belirtilen diğer hususlardır.¹⁰² Heyet, Osmanlı gelenek ve göreneklerinden farklı olarak kendisine verilen ziyafet kutlamalarını yadırgamış, Bialystok şehrinde çok iyi karşılanmış olmalarına rağmen

96 Görevi, padişahın İngiltere kralına yazdığı mektubu götürmek, donanma için mümkünse gemi, değilse top ve personel temin ederek Avrupa kamuoyunu Mısır meselesinde Osmanlı lehine çevirmekti. Fakat bu konularda istenilen neticeyi almayı başaramadı. Bkz. Abdullah Saydam, “Nâmık Paşa”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Yıl: 2006, C 32, s. 379.

97 Saydam, agm., s. 380.

98 Unat, *age.*, s. 69-70.

99 Zıştovili Hacı Ali Ağa ve onun yazdığı Sefâretnâme hakkında yapılmış bir çalışma için bkz. Hacer Topaktaş, *Lehistan'da Bir Osmanlı Sefiri Zıştovili Hacı Ali Ağa'nın Lehistan Elçiliği ve Sefâretnâmesi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2015.

100 Topaktaş, *age.*, s. 62-63; Unat, *age.*, s. 98.

101 Topaktaş, *age.*, s. 63, 73.

102 Topaktaş, *age.*, s. 64, 81.

Müslüman olmayanların yaptığı yemekleri pek yemek istememiştir.¹⁰³ O dönemde diğer Osmanlı sefirlerinde olduğu gibi bir Müslüman olarak Gayrimüslim bir ülkede olmayı yadırgamış, “kâfir/küffar” gibi tabirler kullanmıştır.¹⁰⁴

1757 senesinde III. Osman’ın cülûsunu bildirmek için Lehistan’a görevlendirilen Mehmed Ağa’nın sefaretnamesinde ise siyasi olaylara yer verdiği görülmektedir.¹⁰⁵

İsveç’e Giden Sefirlerin Sefaretnameleri

Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi’nin 1722’de Paris sefaretı sırasında yanındaki heyette hazır bulunan oğlu Mehmed Said Efendi¹⁰⁶, buradaki tecrübelerinin ve gözlemlerinin bir devamı olarak 1732 senesinde İsveç’e elçi olarak atanır. İsveç’te 3 ay 10 gün kalıp 1733’te memleketine döndüğünde sadaret makamına takdim ettiği takdirde İstanbul’dan İsveç’e yol güzergâhı, kral tarafından kabul, name-i hümayunun krala takdimi, şerefine tertip edilen yemek, yapılan görüşme ve müzakerelerden bahsedilmektedir.¹⁰⁷

Sefaretnamede İsveç halkı ile ilgili gözlemlerini de kaleme alan Sadi Efendi, İsveç halkının okuyan, uzun boylu ve güzel insanlar olduğunu, seksen yaşında sağlıklı insanların çok olduğunu, yabancıya ikram etmekten hoşlandıklarını, şehir ve kasabalarında işsiz kimsenin pek olmadığını söyler. İş hayatında çalışan kadın oranının yüksek olduğunu¹⁰⁸ ifade eden sefir, çoğu Avrupa sefaretnamesinin kadınlara dair gözlemlerine paralel bir gözlem yapmış olur.

İspanya’ya Giden Sefirlerin Sefaretnameleri

Sefir gönderilen diğer bir ülke ise İspanya’dır. 1787 senesinde İspanya’ya gönderilen Vâsif Efendi, burada kralın davetiyle sarayın bahçelerini, İskonya’daki askerî talimleri ve müesseseleri, top ve humbara sanayiini gezer.¹⁰⁹ Bunların

103 Topaktaş, *age.*, 65-66.

104 Topaktaş, *age.*, 66.

105 Unat, *age.*, s. 105-107.

106 Mehmed Said Efendi, 1728 senesinde İbra him Müteferrika ile birlikte Osmanlı Devleti’ndeki ilk Türk matbaasını kuran kişi olarak Türk kültür hayatına çok önemli hizmetleri olan bir isimdir. Mehmed Said Efendi biyografisi için bkz. Erhan Afyoncu, “Mehmed Said Paşa – Yirmisekizçelebizâde”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 2003, C 28, s. 524-526.

107 Arif Korkmaz, “Mehmed Said Paşa Sefaretnamesi Üzerine Sosyolojik Bir Değerlendirme”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Konya, 2011, S. 32, s. 223; Unat, *age.*, s. 71.

108 Korkmaz, *agm.*, s. 227; İbrahim Baş, *18. Yüzyılın İlk Yarısında Türk-İsveç İlişkileri ve Mehmed Said Efendi’nin İsveç Elçiliği (1732-1733)*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Trabzon, 2004, s. 71.

109 Unat, *age.*, s. 145-146.

dışında gezdiği çok önemli bir yer vardır ki, o da Madrid yakınlarındaki *Escorial Kütüphanesi*dir. Bir manastırın içinde yer alan bu kütüphanede İslam dönemine ait beş bin cilt eserin (Mushaf-ı şerif, fıkıh, kalam ve hadis kitapları) mevcut olduğunu belirtir. Gördükleri karşısında hayli mütehasıs ve müteessif olduğunu da eserinde ifade eder.¹¹⁰

Vâsıf Efendi, sefaretnamesinde İspanya'da eğitim öğretim müesseselerinin olmasına rağmen İspanyolların bilime ve eğitim öğretime pek meyilli olmadıklarını söyler. Böyle düşünmesine sebep olan şeyin de işinin ehli bir doktorun olmamasına bağlar.¹¹¹

İtalya'ya Giden Sefirlerin Sefaretnameleri

1838 Temmuz'unda Avusturya imparatoru I. Ferdinand'ın İtalya tacını giyme törenine iştirak etmek için Viyana Sefiri olarak bulunduğu sırada, bu memlekete giden Mehmet Sadık Rıfat Paşa, bu gezideki gözlemlerini "*İtalya Seyahatnâmesi*" adıyla kaleme almıştır. Bu seyahatnamede, yanındaki diplomatlarla birlikte Viyana'dan hareketinden itibaren Linz, Salzburg, Münih, İnsbrück, Trento, Verona yoluyla 17 günde Milano'ya, sonra da Venedik ve Trieste'ye varışını anlatır. Seyahati boyunca gördüğü yerlerin tabiat, bayındırlık, sosyal ve kültürel durumları hakkında önemli gördüğü hususları tasvir eder.¹¹²

Sadık Rıfat Paşa, kendi dönemindeki pek çok aydın gibi, Avrupa'nın servet, endüstri ve biliminden oldukça etkilenmiştir.¹¹³ Viyana'da Metternich ile kurduğu dostluğun da etkisiyle Avrupa hakkında çok önemli bilgiler edinmiştir. Paşa'nın kaleme aldığı tüm eserlerden elde edilen kanaate göre Paşa, çocukların altı yaşından on iki yaşına kadar kendi lisanlarıyla okuyup yazmalarını, on iki yaşından sonra devlet okullarında kabiliyetlerine göre başarılı olacakları sanat dallarında eğitim almalarını, on sekiz yaşına geldiklerinde de gerekli uzmanlık eğitimlerini tamamlayarak bazı büyük terbiyehanelere usul ve nizam üzerine öğrenci olmaları gerektiğini düşünüyordu. Ayrıca, öğrencilere sadece tarih, edebiyat ve fıkıh değil fen bilimlerinin öğretilmesini de istiyordu.¹¹⁴

110 Melek Öksüz, *Türk İspanyol İlişkileri Çerçevesinde Ahmed Vâsıf Efendi'nin İspanya Elçiliği (1787-1788)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi (Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Trabzon, 1998, s. 76.

111 Öksüz, *age.*, s. 76-77.

112 Unat, *age.*, s. 215-216.

113 Lewis, *age.*, s. 132.

114 Yaşar Semiz, *Sadık Rıfat Paşa (1807-1857) Hayatı ve Görüşleri*, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, S. 1, Konya, 1994, s. 142.

Sonuç

Osmanlı Devleti'nin Avrupa'ya bakış açısının, alınan mağlubiyetler neticesinde değişmesi, bakışını Avrupa'ya çevirmesine sebep olmuştur. Bu sebeple belli başlı bazı ülkelere gerek siyasi gerek askerî bazı konularda gözlemler yapmak ve aralarındaki diplomatik ilişkiyi sağlamlaştırmak için sefirler gönderilmiştir. Sefirler meseleye daha çok siyasi olarak bakmakla birlikte, giden sefirin eğitim durumu veya merakı doğrultusunda ülkeye bakış açısı ve sefaretnamelere yansıyan konular da değişiklik arz etmiştir. Fakat şu bir gerçektir ki, bu sefaretnamelerdeki bilgiler sayesinde Osmanlı Devleti ve aydını, Avrupa'yı biraz daha yakından tanımıştır.

Sefaretnamelerde Avrupa'nın eğitim hayatına dair izlenimlerin sınırlı olduğu görülmektedir. Bunda o sırada Avrupa'da yaygın bir örgün eğitim olmayışının da etkisi olsa gerek. Fakat yine de mesela Avusturya'daki Tıp Okulu Mehmed Emin Vâhid Efendi tarafından Fransa sefiri olarak atandığındaki yolculuğu esnasında görülmüş ve sefaretnamesinde büyük övgülerle buradan söz edilmiştir. Kadının Avrupa toplumlarındaki rahat konumu ve özgürlüğü başta Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi olmak üzere pek çok sefirin dikkatini çekmiştir. Balo ve maskeli balo gibi eğlencelerde de kadına ayrıca yer verilmiş ve Osmanlı sosyal hayatında olmayan bu unsurlar biraz da beğenilmeyerek ve hayretle sefaretnamelerde yerini bulmuştur. Yine henüz Osmanlı'da görülmeyen tiyatro gibi opera gibi sahne sanatları, pek çok sefirin sözünü ettiği unsurlardandır. Nitekim tiyatro çoğunlukla hayalhane olarak tanımlanmıştır. Bunların etkisiyle sahne sanatları daha sonraki yıllarda Osmanlı toplumunda yerini bulmaya başlayacaktır.

Rasathane ve rasathaneye ait aletler de sefirlerin bir kısmının dikkatini çeken hususlardan olmuştur. Çünkü bazı sefirler bizzat rasathane ziyareti için gezdirilmişler, kimileri ise bu fırsatı bulamamıştır. Şunu da göz ardı etmemek gerekir ki, sefirlerin Avrupa ülkelerine gittikleri tarih ve o sırada o ülkede olan siyasi ilişkilerin müspet veya menfi olması da onların izlenimlerini etkileyen bir unsurdur.

İletişim kanallarının bu denli gelişmiş olduğu ve dünyadaki her türlü gelişmenin rahatlıkla takip edilebildiği günümüz için belki sıradan sayılabilecek bu sefaretnamelerin 1700'lerin 1800'lerin Osmanlı'sı için ihtiva ettiği kıymet son derece büyüktür. Osmanlı Yenileşme tarihi için de her biri bir mihenk taşı teşkil eden bu sefaretnameleri kaleme alan sefirler tarihe düşen görevlerini hakkıyla yerine getirmiş sayılmalıdır.

Kaynaklar

- Afyoncu, Erhan, “Mehmed Said Paşa – Yirmisekizçelebizâde”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 2003, C 28, s. 524-526.
- Ahmed, Asuman Akay, Emre Çay, *XVIII. Yüzyılda Yirmisekiz Mehmed Çelebi'nin Fransa'ya Bakışı'nda Kültürlerarası Değerlendirme*” *TurkishStudies*, 8/10, Fall 2013, s. 1-16.
- Aksan, Virginia, *Savaşta ve Barışta Bir Osmanlı Devlet Adamı Ahmed Resmi Efendi (1700-1783)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1997.
- Arıkan, Zeki, “Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Yıl: 2013, C 43, s. 551-552.
- Atsız, Bedriye, *Ahmet Resmî Efendi'nin Viyana ve Berlin Sefaretnâmeleri*, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, 1980.
- Baş, İbrahim, *18. Yüzyılın İlk Yarısında Türk-İsveç İlişkileri ve Mehmed Said Efendi'nin İsveç Elçiliği (1732-1733)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon, 2004.
- Beydilli Kemal, “Mahmud Raif Efendi”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Yıl: 2003, C 27, s. 382-383.
- Beydilli, Kemal, “Sefâretname”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Yıl: 2009, C 36, s. 289-294.
- Beydilli, Kemal, “Seyyid Ali Efendi”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C 37, s. 45-47.
- Bilim, Cahit, “Ebubekir Ratıp Efendi, Nemçe Sefaretnamesi”, *Belleten*, Ankara, 1990, S. 209, C 54, s. 261- 295.
- Bişgin, Osman Nihat, *Seyyid Ali Efendi'nin Fransa Sefareti (1797-1802)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2016.
- Ercan, Yavuz, “Seyyid Mehmed Emin Vahîd Efendi'nin Fransa Sefaretnamesi”, *OTAM*, Ankara, 1991, S. 2, s. 74-125.
- Erünsal, İsmail E., “Seyfullah Ağa'nın Viyana Elçiliği ve Sefaretnamesi”, *XIII. Türk Tarih Kongresi*, (Ankara., 4-8 Ekim 1999), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2002. (Ayrı basım), s. 334.
- Güler, Mustafa, *Şülfikâr Paşa'nın Viyana Sefâreti ve Esâreti*, Çamlıca Yay., İstanbul, 2008.

Günay, Bekir, *Paris'te Bir Osmanlı Sefiri – Seyyid Abdurrahim Muhib Efendi'nin Paris Sefirliği ve Büyük Sefaretnamesi-*, Kitabevi Yay., İstanbul, 2009.

Hayta, Necdet, Uğur Ünal, *Osmanlı Devleti'nde Yenileşme Hareketleri (XVII. Yüzyıl Başlarından Yıkılışa Kadar)*, Gazi Kitabevi, Ankara, 2003.

İpşirli, Mehmet, “Elçi”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Yıl, 1995, C 11, s. 3-15.

Karaer, Nihat, “Abdurrahim Muhib Efendi'nin Paris Büyükelçiliği (1806-1811) ve Döneminde Osmanlı-Fransız Diploması İlişkileri”, *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi (OTAM)*, S. 30, Ankara, 2011, s. 1-26.

Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi (Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri (1789-1856))*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1994, C V, s. 9-11.

Karal, Enver Ziya, “Ebubekir Râtib Efendi'nin ‘Nizam-ı Cedid’ Islahatında Rolü”, *V. Türk Tarih Kongresi*, Ankara 12-17 Nisan 1956, Kongreye sunulan tebliğler (Ankara, 1960), s. 347-355.

Korkut, Hasan, *Osmanlı Elçileri Gözüyle Avrupa*, Gökkuşbu Yay., İstanbul, 2007.

Korkut, Hasan, *Osmanlı Sefaretnâmeleri Hakkında Yapılan Araştırmalar*, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi (TALİD), C 1, S. 2, Yıl: 2003, s. 491-511.

Köprülü, Orhan Fuad, “Galib Paşa, Mehmed Said”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Yıl, 1996, C 13, s. 329-331.

Kuran,ERCÜMEND, “Müsbet Bilimlerin Türkiye'ye Girişi (1797-1839)”, *VI. Türk Tarih Kongresi*, (Ankara, 20-26 Ekim 1961), s. 489-496.

Kuran,ERCÜMEND, *Avrupa'da Osmanlı İkamet Elçiliklerinin Kuruluşu ve İlk Elçilerin Siyasi Faaliyetleri (1793-1821)*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1968.

Kürelİ, İbrahim, “Abdurrahim Muhib Efendi'nin Paris Risâlesi”, *İlmî Araştırmalar*, 5, İstanbul, 1997, s. 177-197.

Okay, Orhan, “Aziz Ali Efendi”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Yıl: 1991, C 4, s. 333-334.

Ortaylı, İlber, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İletişim Yay., İstanbul, 2001.

Öksüz, Melek, *Türk İspanyol İlişkileri Çerçevesinde Ahmed Vasıf Efendi'nin İspanya Elçiliği(1787-1788)*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi (Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Trabzon, 1998.

Savaş, Ali İbrahim, Mustafa Hattî Efendi Viyana Sefâretnâmesi, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1999.

Savaş, Ali İbrahim, "Mustafa Hattî Efendi'nin Viyana Sefaret Raporu Üzerine", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Yıl: 1991, C 6, S. 1, s. 241-260.

Saydam, Abdullah, "Nâmık Paşa", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Yıl: 2006, C 32, s. 379-380.

Semiz, Yaşar, *Sadık Rifat Paşa (1807-1857) Hayatı ve Görüşleri*, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, S. 1, Konya, 1994, s. 135-144.

Süslü, Azmi, "Sefaretnâme de Seyyid Mehmed Emin Vâhid Efendi", *Belleten*, 1996, C L, S. 196, s. 127-167.

Şehdî Osman Efendi, *Rusya Sefâretnâmesi (1757-1758)*, Haz. Türkân Polatçı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2011.

Tanpınar, Ahmet Hamdi, *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Çağlayan Kitabevi, İstanbul, 1988.

Topaktaş, Hacer, *Lehistan'da Bir Osmanlı Sefiri Zıştovili Hacı Ali Ağa'nın Lehistan Elçiliği ve Sefâretnâmesi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2015.

Tuncer, Hüner, "Viyana Sefaretnamesi (1131 H. 1719 M.) (Elçi: İbrahim Paşa)", *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni*, Yıl: 1984, C 4, S. 2, s. 99-105.

Uçman, Abdullah, *Fransa Sefaretnamesi-Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2017.

Unat, Faik Reşit, *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2008.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, "Selim III'ün Veliâht İken Lüi VI İle Muhabereleri", *Belleten*, Yıl: 1938, S. 5-6, C II, s. 191-246.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, "Tosyalı Ebûbekir Râtib Efendi", *Belleten*, C XXXIX, S. 153, Ankara, 1975, s. 49- 76.

Yalçınkaya, Mehmet Alaaddin, "Osmanlı Zihniyetindeki Değişimin Göstergesi Olarak Sefaretnamelerin Kaynak Değeri", *OTAM*, Ankara, 1996, S. 7, s. 320-338.

